

Mirosław J. Leszka¹

Przywódcy powstania Izauryjczyków w latach 492-498²

Anastazjusz, następca wywodzącego się z Izaurii cesarza Zenona³, za panowania którego środowisko izauryjskie osiągnęło znaczne wpływy, tak w armii, jak i w administracji cesarstwa bizantyńskiego, podjął jeszcze w 491 roku, po umocnieniu się na tronie, działania przeciw Izauryjczykom. Niektórzy uczeni wiążą to posunięcie nowego władcy z datowanymi na 491 rok rozruchami, które miały miejsce w hipodromie⁴. Bez względu na to, czy

---

¹ Prof. dr hab. Mirosław J. Leszka, profesor w Katedrze Historii Bizancjum na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego; email: miroslaw.leszka@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0003-2643-4520.

² Niniejszy tekst powstał w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2018/31/B/HS3/03038 (Wschodniorzymskie elity wojskowe od Teodozjusza II do Anastazjusza I (408-518). Studium społeczno-polityczne).

³ Najpełniejszy obraz panowania cesarza Zenona, zob. R. Kosiński, *The Emperor Zeno. Religion and Politics*, Cracow 2010; P. Crawford, *Roman Emperor Zeno. The Perils of Power Politics in Fifth-Century Constantinople*, Yorkshirde – Philadelphia 2019.

⁴ Na przykład: E.W. Brooks, *The Emperor Zeno and the Isaurians*, „English Historical Review” 8 (1893) s. 231-232; J. Kulakovskij, *Istorija Vizantii*, t. 1, London 1973, s. 462; W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997, s. 165. Najpełniejszy obraz tego, co rozegrało się wówczas w hipodromie, dają: Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 491, 2 (doszło do wybuchu niezadowolenia wśród konstantynopolitańczyków, w efekcie czego duża część miasta wraz z hipodromem została ogarnięta pożarem); Ioannes Antiochenus, *Fragmenta*, 239, 2 (wystąpienie stołecznej ludności było spowodowane niepopularnymi decyzjami Juliana, prefekta miasta. Dotyczyły one przedstawień teatralnych. Zebrany w hipodromie lud żądał od cesarza odwołania Juliana. Anastazjusz wysłał przeciw buntownikom wojsko. Doszło do walk, podczas których podłożono ogień w hipodromie i zaczęto obalać posągi cesarskie. Anastazjuszowi udało się spacyfikować buntowników. Cesarz sądząc, że zamieszki były wynikiem spisku Izauryjczyków, polecił im opuścić Konstantynopol, pozwalając jednocześnie zachować godności i majątki. Następnie – jako że opóźniali się z wypełnieniem rozkazu – pod-

zajścia w hipodromie były tylko pretekstem⁵ do usunięcia Izauryjczyków ze stolicy i pozbawienia ich dotychczasowych wpływów czy też odpowiedzialności na ich rzeczywiste antycesarskie działania, to one doprowadziły do załamania się ich pozycji, którą osiągnęli za czasów Zenona.

Nie wydaje się, żeby powstanie Izauryjczyków⁶ było bezpośrednią odpowiedzią na zmianę na cesarskim tronie i rozpoczęło się na wieść o wyniesieniu Anastazjusza⁷. Bardziej prawdopodobne jest, że było następstwem

---

jął bardziej zdecydowane kroki. Wypędził Longina, brata cesarza Zenona, do Tebaidy, jego matkę, żonę i córkę zaś – do klasztoru Brochthii w Bitynii. Longina z Kardali, jak i Atenodora, wyróżniającego się członka senatu i wielu innych Izauryjczyków, wygnał do Izaurii i pozbawił majątków). Por. B. Croke, *Commentary*, w: Marcellinus Comes, *Chronicon*, s. 126; F.K. Haarer, *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006, s. 22-23, 225; P. Filipczak, *Julian, prefekt Konstantynopola*, w: *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa – M. Dzielska – M. Salamon – S. Sprawski, Kraków 2010, s. 667-683. Wydarzenie to analizowałem w tekście: M.J. Leszka, *Dzieje Longina, brata cesarza Zenona*, w: *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa – M. Dzielska – M. Salamon – S. Sprawski, Kraków 2010, s. 659-661.

⁵ Jan z Antiochii (Ioannes Antiochenus, *Fragmenta*, 239, 3) napisał, że cesarz, sądząc (κρίνων), że za zamieszkami stali Izauryjczycy, podjął decyzję o ich usunięciu z Konstantynopola. Można z tego wnosić, że Anastazjusz nie miał w tej kwestii pewności. Por. Theodorus Lector, *Historia ecclesiastica*. 449: „Ponieważ Izauryjczycy dopuszczali się w Konstantynopolu licznych niegodziwych i nieludzkich czynów, Anastazjusz wygnał wszystkich z Królowej [miast]” (tł. R. Kosiński, A. Szopa, K. Twardowska, *Historie Kościoła Jana Diakrinenosa i Teodora Lektora*, Kraków 2019, s. 277).

⁶ Na temat powstania Izauryjczyków, patrz C. Capizzi, *L'Imperatore Anastasio I (491–518). Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalita*, Roma 1969, s. 94-99; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century to the 6th Century AD*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient” 42/2 (1999) s. 428-430, 440-441; A.D. Lee, *The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius*, w: *The Cambridge Ancient History*, t. 12, ed. Av. Cameron – B. Ward-Perkins – M. Whitby, Cambridge 2000, s. 52-53; K. Feld, *Barbarische Bürger: die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin 2005, s. 332-338; Haarer, *Anastasius I*, s. 11-28; M. Meier, *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009, s. 75-83.

⁷ Tak sądzą np. J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*, t. 1, New York 1958, s. 423; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, t. 2: *De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476-465)*, Paris – Bruxelles – Amsterdam 1949, s. 83; Kulakovskij, *Istorija*, s. 463; Haarer, *Anastasius I*, s. 23-24, przyp. 66. Przekaz Jana z Antiochii wbrew twierdzeniom uczonych nie pozwala na tak jednoznaczne datowanie początków powstania. O tym, że wybuchło ono po wypędzeniu Izauryjczyków z Konstantynopola, zob. Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 137; Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35.

represji wymierzonych w elitę izauryjską (wypędzenie z Konstantynopola, pozbawienie stanowisk i majątków), jak również działań, które w jakimś stopniu dotykały szersze grupy Izauryjczyków⁸. Anastazjusz polecił bowiem zniszczyć twierdzę Papyrion, jak również pozbawił Izaurię 1500 funtowej „dotacji” w złocie, którą otrzymywała corocznie od 484 roku. Takie postępowanie cesarza musiało wzbudzić niezadowolenie Izauryjczyków. Wydaje się, że gdyby powstanie wybuchło przed rozruchami w Konstantynopolu, to cesarz nie zdecydowałby się puścić wolno Izauryjczyków mieszkających w stolicy, a przede wszystkim dostojników związanych ze starym reżimem. Byli przecież ze względu na swoje doświadczenie w służbie państwowej, bogactwo i autorytet naturalnie predestynowani do zajęcia miejsca przywódców buntu. Jest wielce prawdopodobne, że Anastazjusz, zezwalając Izauryjczykom powrócić do siebie, nie wiedział, aby w ich ojczystej ziemi wybuchło powstanie. Wydaje się, że rozpoczęło się ono tuż przed ich powrotem lub wkrótce po nim, w początkach 492 roku⁹. Wśród przywódców powstania znaleźli się Longin z Kardali, Linginis, Konon, syn Fuscjana, dwóch Atenodorów oraz Longin z Selinus¹⁰, a w późniejszym czasie dołączył do nich Indes. To oni są bohaterami niniejszego tekstu.

Przedstawienie wzmiankowanych powyżej postaci, związanych z powstaniem izauryjskimi, wymaga, jak się wydaje, choćby skrótego ukazania losów tego ostatniego. Zbuntowanym Izauryjczykom w samym początku działań antycesarskich udało się zgromadzić spore siły składające się tak z Izauryjczyków, jak i Rzymian. Jan z Antiochii szacuje je na 100 tysięcy, Teofanes zaś – na 150 tysięcy. Zarówno jedna, jak i druga liczba jest z pewnością zdecydowanie przesadzona¹¹. Oddziały buntowników złupiły szereg miast w prowincjach graniczących z Izaurią. W odpowiedzi na te wydarzenia Anastazjusz wysłał do Izaurii wojska, na czele których

---

⁸ Musiało ono rozpocząć się w jakiś czas po konstantynopolińskich rozruchach, które datować należy między majem (Anastazjusz rozpoczął rządy 11 kwietnia) a końcem sierpnia (względnie grudnia) 491 roku. Na temat datowania tego wydarzenia, zob. Filipczak, *Julian*, s. 479.

⁹ Zob. Croke, *Commentary*, s. 107.

¹⁰ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 137-138.

¹¹ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 137 (ten autor mówi, że siły powstańcze składały się z barbarzyńców). Por. Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 492; Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3; Jordanes, *Romana* 355; Theodorus Lector, *Historia ecclesiastica* 449.

postawił Jana Scytę oraz Jana Kyrtośa¹². Do pierwszego starcia buntowników z siłami cesarskimi doszło we Frygii pod Kotyaeum (dziś Kütahya)¹³. Izauryjczycy mimo przewagi liczebnej¹⁴ zostali pokonani, ponosząc znaczne straty. Wśród ofiar znalazł się Linginis, jeden z przywódców powstania¹⁵. Wojska izauryjskie po przegranej bitwie wycofały się na własne terytorium, bez oporu ze strony wojsk cesarskich, co może oznaczać, że mimo niepowodzenia siły izauryjskie nadal były znaczne i że zachowały wartość bojową. Teofanes pisze, że siły cesarskie mogły dobić pokonanego przeciwnika, gdyby nie to, że zajęły się zbieraniem łupów¹⁶. Jan z Antiochii, w odróżnieniu od Teofanesa, wspomina o tym, że armia cesarska ścigała Izauryjczyków aż do Taurusu, ale, jak można mniemać, bez jakichś sukcesów, skoro za godne odnotowania uznaje jedynie fakt, iż u stóp Taurusu zatrzymała się ona na leża zimowe.

Według Teofanesa Izauryjczycy wykorzystali zwłokę w działaniach wojsk cesarskich na przygotowanie się do dalszych walk. Umocnić mieli m.in. twierdze na terenie Taurusu strzegące dostępu do ich ziem¹⁷. Kolejny epizod w zmaganiach sił cesarskich z Izauryjczykami rozegrał się w roku następnym pod Klaudiopolem¹⁸. Twierdza ta wpadła w ręce oddziału dowodzonego przez Diogeniana, a następnie została oblężona przez siły

¹² Źródła (Theophanes, *Chronographia*, AM 5985–5986, s. 138; Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* XVI 3) wspominają jako jednego z wodzów również *comes scholarum* Diogeniana (zwanego Diogenes), krewnego cesarzowej Ariadny. Na temat udziału Jana Scyty w tłumieniu powstania, zob. M.J. Leszka, *John the Scythian – a Slayer of Usurpers and the Isaurians*, „*Studia Ceranea*” 10 (2020) s. 389-393. O roli Jana Kyrtośa w walkach z Izauryjczykami, zob. M.J. Leszka, *Jan Kyrtoś – pogromca Izauryjczyków*, w: *W kręgu antycznych politei. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Janowi Ilukowi*, red. W. Gajewski – I. Milewski, Gdańsk 2017, s. 207-212.

¹³ Na temat Kotyaeum, patrz: K. Bielke – N. Mersich, *Phrygien und Pisidien*, Wien 1990, s. 154 (= *Tabula Imperii Byzantini* VII).

¹⁴ Według Jana z Antiochii siły cesarskie miały liczyć ok. 2 tys. żołnierzy. Wśród nich znajdowali się m.in. Hunowie, Goci i Besowie (Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3). Słusznie zauważa F.K. Haarer (*Anastasius I*, s. 24, przyp. 69), że wskazanie na tak wielką dysproporcję sił ma na celu podkreślenie wyjątkowości zwycięstwa Rzymian. Kwestia datowania bitwy, zob. Brooks, *The Emperor Zeno*, s. 234; Haarer, *Anastasius I*, s. 25, przyp. 73.

¹⁵ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138.

¹⁶ Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138.

¹⁷ Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138.

¹⁸ Na temat Klaudiopola, zob. F. Hild – H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, Wien 1990, s. 307-308 (= *Tabula Imperii Byzantini* V).

izauryjskie. Oblężenie trwało na tyle długo, że obrońcom zaczęło brakować żywności. Z odsieczą podążył ze swoimi ludźmi Jan Kyrtos. Udało mu się przejść niepostrzeżenie przez góry i z zaskoczenia zaatakować oblegających. Jego siły zostały wsparte przez żołnierzy Diogeniana. Izauryjczycy zostali wzięci w dwa ognie. Bitwa zakończyła się pełnym sukcesem strony cesarskiej¹⁹. Wówczas to śmiertelnie ranny został Konon, jeden z liderów buntu²⁰. Teofanes ocenia bitwę pod Klaudiopolem jako wielkie zwycięstwo wojsk cesarskich²¹. Jednak nie odbrała ona Izauryjczykom woli walki, skoro powstanie trwało jeszcze kilka lat, czemu sprzyjał górzysty teren²². W rękach Izauryjczyków pozostawały trudne do zdobycia twierdze. Sporą rolę w tym czasie spełniał Longin z Selinus, który poprzez port w Antiochii zaopatrywał walczących pobratymców w żywność. Źródła nie przekazują szczegółów prowadzonych przez kilka lat walk. Ich uwagę przyciągnęły dopiero ostatnie jego akordy. W 497 roku Jan Scyta obległ Longina z Kardali w nieznanej z nazwy twierdzy izauryjskiej. Oblężenie zakończyło się sukcesem wojsk cesarskich, w których ręce wpadli Longin z Kardali wraz ze swoimi towarzyszami²³. W 498 roku rozegrał się ostatni akord powstania. Longin z Selinus został pojmany w Antiochii am Kragos przez komesa Pryskosa²⁴. Z rozkazu Jana Kyrtoza został przewieziony do Konstantynopola. Towarzyszył mu Indes, inny z przywódców powstania, który prawdopodobnie został wzięty do niewoli przez samego Jana²⁵.

Stosunkowo długi czas trwania insurekcji izauryjskiej był konsekwencją przede wszystkim trudnych warunków terenowych, które ułatwiały bronienie się w rozmieszczonych w górach twierdzach, a utrudniały ich zdobywanie. Po bitwie pod Klaudiopolem w 493 roku zmagania nabrały partyzanckiego charakteru, nie dochodziło do walk na otwartym polu. Wojska cesarskie powoli zdobywały poszczególne punkty oporu. Ostatnie,

¹⁹ Opis kampanii klaudiopolskiej, zob. Theophanes, *Chronographia*, AM 5986, s. 138.

²⁰ Theophanes, *Chronographia*, AM 5986, s. 138. Por. Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3 (autor wiąże jednak ten epizod z bitwą pod Kotyaeum).

²¹ Theophanes, *Chronographia*, AM 5986, s. 138.

²² Kwestia długości trwania izauryjskiego powstania jest sprawą dyskusyjną. Źródła są w tej materii dość rozbieżne, wskazując na lata 495, 497, 498. Na ten temat, zob. Haarer, *Anastasius I*, s. 26, przyp. 77.

²³ Theophanes, *Chronographia*, AM 5988, p. 139-140; Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35; Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 497, 3.

²⁴ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 498. Na temat Antiochii am Kragos, zob. Hild – Hellenkemper, *Kilikien*, s. 191-193. Na temat stłumienia powstania, patrz także: Victor Tunnunensis, *Chronicon*, a. 495; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

²⁵ Evagrius, *Historia ecclesiastica* III 35.

jak wskazano powyżej, zdobyte zostały w 498 roku. Po stłumieniu powstania cesarz Anastazjusz w ramach represji przeprowadził przesiedlenie części Izauryjczyków do Tracji i polecił zniszczyć izauryjskie twierdze²⁶.

1. Longin z Kardali

Longin z Kardali²⁷ pojawia się na scenie historycznej w 484 roku w kontekście wyznaczenia go *magistrem officiorum*²⁸. Jan z Antiochii wiąże jego nominację na to stanowisko z dotarciem do Konstantynopola wieści o zwycięstwie wojsk cesarskich nad oddziałami uzurpatora Leoncjusza i jego patrona Illusa oraz ucieczce tych ostatnich do twierdzy Papyryon²⁹. Ten sam Jan z Antiochii mówi o 61-dniowych rządach Leoncjusza³⁰. Skoro jego proklamacja cesarska miała miejsce 19 lipca 484 roku, to bitwę, któ-

²⁶ Na temat represji, zob. Haarer, *Anastasius I*, s. 27-28; Ph. Pilhofer *Das frühe Christentum im kilikisch-isaaurischen Bergland. Die Christen der Kalykadnos-Region in den ersten fünf Jahrhunderten*, Berlin – Boston 2018, s. 48. Przesiedlenie Izauryjczyków do Tracji służyć miało wzmocnieniu obrony granicy na Dunaju przed atakami barbarzyńców. Mogli być również użyteczni w razie zagrożenia Konstantynopola. Izauryjczycy służyli w armii cesarskiej, za Anastazjusza walczyli przeciw buntownikowi Witalianowi (Haarer, *Anastasius I*, s. 27), za Justyniana brali udział w zmaganiach z Gotami w Italii. Zob. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 340-342.

²⁷ Passus o Longinie z Kardali stanowi przereklamowaną i zmienioną, za zgodą współautorki, wersję fragmentu artykułu: M.B. Leszka – M.J. Leszka, *Longinus of Cardala. Leader of Isaurian Revolt (492–497)*, w: *Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues. Studies in Honour of Professor Maria Dzielska*, red. K. Twardowska – M. Salamon – S. Sprawski – M. Stachura – S. Turlej, Kraków 2014, s. 391-398.

²⁸ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 237, 6. Jan z Antiochii określa Longina jedyńmianem μάγιστρος. Zapewne chodzi tu o stanowisko magistra *officiorum*. Świadczy o tym przekaz Ewagiusza (Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 29), wedle którego Longin był dowódcą oddziałów gwardii pałacowej. Takie uprawnienia wchodziły w skład obowiązków spoczywających właśnie na magistrze *officiorum*. Na temat oddziałów będących w dyspozycji magistra *officiorum*, zob. M. Clauss, *Der magister officiorum in der Spätantike (4.-6. Jahrhundert). Das Amt und sein Einfluß auf die kaiserliche Politik*, München 1980, s. 40-45. Ewagiusz w tym przypadku myli co prawda Longina z Kardali z Longinem, bratem Zenona, ale o tym ostatnim wiemy, że nie sprawował tego urzędu. Na temat kariery Longina, brata Zenona, zob. Leszka, *Dzieje*, s. 651-666.

²⁹ Na temat losów uzurpacji Leoncjusza i Illusa, zob. Brooks, *The Emperor Zeno*, s. 222-231; Feld, *Barbarische*, s. 269-277; Kosiński, *The Emperor Zeno*, s. 147-176; A. Kiel-Freytag, *Betrachtungen zur Usurpation des Illus und des Leontius (484-488 n. Chr.)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 174 (2010) s. 291-301; Crawford, *Roman*, s. 190-202.

³⁰ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 237, 5.

rej dokładne miejsce nie jest znane (najprawdopodobniej rozegrała się na terenie Izaurii³¹, może w pobliżu Seleucji na wybrzeżu³²), należałoby datować na koniec drugiej dekady września 484 roku. Można by w takim razie umiejscowić uczynienie Longina magistrem w październiku tegoż roku. Nie wiemy, jakie względy zadecydowały o powierzeniu mu tej funkcji³³. O jego wcześniejszej karierze nie mamy żadnych informacji. Można jedynie przypuszczać, że był już człowiekiem doświadczonym w służbie państwowej, trudno bowiem sobie wyobrazić, żeby tak ważny urząd jak *magisterium officiorum* został powierzony komuś, kto był na początku swojej kariery. Warto podkreślić, że to właśnie stanowisko otrzymał swego czasu Illus za pomoc, której udzielił Zenonowi w jego powrocie do władzy w 476 roku³⁴. Illus piastował je przez blisko 6 lat, a losy jego współpracy z Zenonem³⁵ musiały zapewne nauczyć tego ostatniego, by *magistrem officiorum* uczynić człowieka z jednej strony doświadczonego, ale z drugiej strony w pełni lojalnego i bez wygórowanych ambicji, a do tego zawdzię-

³¹ G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton – New Jersey 1961, s. 495-496, przyp. 10; Kosiński, *The Emperor Zeno*, s. 149. Niektórzy uczeni uważają, że bitwa odbyła się w pobliżu Antiochii. Np. K. Twardowska, *Rzymski Wschód w latach 395-518*, w: *Świat rzymski w V wieku*, red. R. Kosiński – K. Twardowska, Kraków 2010, s. 111; Crawford, *Roman*, s. 198-199.

³² R.C. McCail, *P. Gr. Vindob. 29788C: hexameter encomium on an un-named emperor*, „Journal of Hellenic Studies” 98 (1974) s. 54.

³³ Budzi wątpliwości funkcjonująca w nauce hipoteza, że Longin, jak również wzmiankowany przez Jana z Antiochii Kottomenes, promowany na stanowisko *magister militum praesentalis* otrzymali swoje nominacje w nagrodę za opuszczenie obozu Leoncjusza i Illusa (np. Kosiński, *The Emperor Zeno*, s. 149, przyp. 14). Jan z Antiochii nie wspomina o jakichkolwiek ich zasługach dla cesarza w kontekście stłumienia uzurpacji. Przypomnieć również trzeba, że Zenon miał nie najlepsze doświadczenia z osobami, które wynagrodził za przejście na swoją stronę w czasie uzurpacji (przypadki Armatusa i Illusa). Można również stwierdzić, że zarówno los Armatusa, jak i Illusa stanowił przestrożę dla tych, którzy najpierw opuścili Zenona, a następnie chcieli wrócić do jego obozu. Być może fakt, iż decyzje zostały podjęte przez cesarza na wieść o sukcesie w zmaganiach z Leoncjuszem i Illusem, były zwykłą koincydencją czasową lub konsekwencją (to w przypadku Longina) śmierci Jana, dotychczasowego *magistra officiorum*, w przypadku Kottomenesa zaś – potrzebą wypełnienia luki po Trokundesie, który wsparł bunt Illusa, swojego brata.

³⁴ H. Elton, *Illus and the Imperial Aristocracy under Zeno*, „Byzantion” 70 (2000) s. 393; M.J. Leszka, *Illus Izauryjczyk wobec uzurpacji Bazyliskosa*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 80 (2005) s. 45-53.

³⁵ Na temat relacji między Illusem i Zenonem, zob. M.J. Leszka, *Kilka uwag na temat losów Illusa Izauryjczyka w latach 479-484*, „Meander” 62 (2007) s. 99-107.

czającego swoją pozycję przede wszystkim, o ile nie jedynie, cesarskiemu wsparciu.

Longin z Kardali zapewne dysponował takimi kwalifikacjami. Zanim Zenon uczynił go *magistrem officiorum* pełnił zapewne jakąś drugorzędną funkcję, ale pozwalającą na kontakty z cesarzem. Dawałoby to władcy możliwość poznania go i dostrzeżenia jego zdolności. Szansą na rozwój kariery Longina stały się przetasowania wśród izauryjskiej elity, po tym jak Illus zrezygnował z pełnienia funkcji *magistra officiorum* i jako *magister militum per Orientem* udał się, zapewne w 482 roku, na Wschód, zabierając ze sobą wiernych sobie ludzi. Warto jednak zauważyć, że wtedy jeszcze Longin nie został następcą Illusa. Pomiędzy Illusem a Longinem był bowiem jeszcze przynajmniej jeden *magister officiorum*³⁶. Był nim niejaki Jan, o którym nie wiemy nic poza tym, że na jego ręce, jako pełniącego ten urząd, zostało skierowane pochodzące z 1 września 484 roku prawo wydane przez cesarza Zenona³⁷. Jest wielce prawdopodobne, że właśnie Jan był bezpośrednim poprzednikiem Longina. Datę wydania tego prawa należy traktować jako *terminus post quem* nominacji Longina. Uprawdopodobnia ona informację Jana z Antiochii, iż Longin został *magistrem officiorum* w krótkim czasie po decydującej dla losów uzurpacji Leoncjusza i Illusa bitwie.

O sprawowaniu przez Longina stanowiska *magistra officiorum* nie wiemy w zasadzie nic, choć był nim przynajmniej do kwietnia 491 roku, a więc do końca rządów Zenona, a może nawet i trochę dłużej. Swoją funkcję pełnił przez siedem lat, a więc stosunkowo długo³⁸, co może być podstawą do stwierdzenia, że robił to dobrze i zgodnie z oczekiwaniami władcy. Śladem wypełniania przez Longina obowiązków *magistra officiorum* jest fakt skierowania przez Zenona na jego ręce jednego z praw³⁹.

Karierę Longina przerwała śmierć cesarza Zenona. Anastazjusz, jak wspomniano powyżej, podjął represje wobec Izauryjczyków, które dotknęły także Longina. Opuszczenie przez niego Konstantynopola⁴⁰ sta-

³⁶ J.R. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2: A.D. 395–527, Cambridge 1980, s. 1258.

³⁷ *Codex Iustinianus* XII 21, 8, s. 463.

³⁸ Longin był między 320 a 491 rokiem obok Heliona (414-427) i może Sofroniusza (369-?378) najdłuższym pełniącym to stanowisko.

³⁹ *Codex Iustinianus* XII 29, 3., s. 467. Prawo nie jest datowane.

⁴⁰ Teofanes (Theophanes, *Chronographia*, AM 5984, s. 137) informuje, że przyczyną usunięcia Longina był brak zaufania cesarza do niego. Ten brak zaufania wiąże chronograf z cesarskimi ambicjami brata cesarza Zenona, którego Longin z Kardali miał być przyjacielem (Theophanes, *Chronographia*, AM 5983, s. 135). Kwestię pretendowania Longina, brata Zenona, do następstwa po bracie analizowałem w innym teście (*Dzieje*,

nowiło jednocześnie początek ostatniego, nader dramatycznego etapu w jego życiu. Ten do niedawna wysokiej rangi dostojnik państwowy stał się jednym z liderów antykonstantynopolińskiego powstania. Nie musi budzić specjalnego zdziwienia, że niedawny *magister officiorum* włączył się do rodzącego się buntu czy też sam stał się sprężyną jego wywołania. Zapewne był rozgoryczony tym, w jaki sposób został potraktowany przez Anastazjusza, który nie dość, że pozbawił go stanowiska i nadziei na dalszą karierę, to jeszcze odebrał konstantynopoliński majątek, a i zmusił do opuszczenia stolicy, w której ten na dobre już się zadowił.

Źródła nie informują o udziale Longina w dwóch najważniejszych dla rozwoju powstania bitwach pod Kotyaeum (492 rok) i Klaudiopolem (493 rok) przegranych przez Izauryjczyków. To najpewniej oznacza, że ze swoimi doświadczeniami jako *magister officiorum* był on politycznym, a nie wojskowym przywódcą powstania. Po wzmiankowanych bitwach powstanie nabrało charakteru wojny partyzanckiej, czemu sprzyjał górzysty teren ich ojczyzny. Ostatni znany nam epizod losów Longina z Kardali rozegrał się zapewne w 497 roku⁴¹, kiedy to został oblężony w jednej z twierdz izauryjskich przez Jana Scytę⁴². Oblężenie zakończyło się sukcesem wojsk cesarskich, w których ręce wpadł Longin wraz ze swoimi towarzyszami. Według Teofanesa Jan Scyta polecił ściąć Longina i jednego z Atenodorów, a ich głowy wysłać do Konstantynopola, gdzie pokazano je w hipodromie w czasie wyścigów wraz z prowadzonymi w kajdanach Izauryjczykami wziętymi do niewoli. Następnie głowy Longina i Atenodora zostały wystawione w Sykach (XIII region Konstantynopola)⁴³.

---

s. 657-659), wyrażając wątpliwość, co do tego, czy rzeczywiście dążył on do zostania cesarzem. Także wątek przyjaźni z *magistrem officiorum* potwierdza tę hipotezę. Jeśli mając za sobą tak wpływowego dostojnika, dysponującego także realną siłą w postaci żołnierzy gwardii pałacowej, nie zdobył tronu, to tego nie chciał albo był kompletnie nieudolny. Fakt, że Longin z Kardali był przyjacielem brata cesarza Zenona nie jest jednak poświadczony przez inne źródła, choć nie można tego wykluczyć. Musieli się na pewno znać. Znajdowali się w kręgu najbliższych współpracowników Zenona w końcu jego rządów. Jeśli do tego dodać izauryjskie pochodzenie, to uzyskujemy przynajmniej możliwość nawiązania bliższej znajomości.

⁴¹ Gdyby wziąć pod uwagę przekaz Marcellina Komesa (Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 497, 3), który wzmiankuje pojmanie Atenodora, choć nie wspomina o Longinie, to należałoby umiejscawiać to wydarzenie w lecie 497 roku, w każdym razie przed końcem sierpnia tegoż roku.

⁴² Źródła nie informują, o jaką twierdzę chodzi.

⁴³ Theophanes, *Chronographia*, AM 5988, s. 139-140; Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35.

Przegląd nielicznych wzmianek źródłowych dotyczących Longina nie pozwala na bliższe przedstawienie jego losów i dokonań. Pozostanie on dość enigmatycznym dostojnikiem dworu cesarza Zenona i jednym z przywódców powstania Izauryjczyków przeciw Anastazjuszowi I, do tego czasem mylonym z Longinum, bratem cesarza Zenona. Longin jako jeden z liderów powstania nie zapisał się heroicznymi czynami czy sprawnym dowodzeniem wojskiem. Jego pozycja wśród powstańców była chyba konsekwencją niedawnych bliskich związków z Zenonem, izauryjskim cesarzem i być może jego bratem, pełnienia wysokiego urzędu i wreszcie znacznego majątku, o którym zdawkowo mówią źródła⁴⁴.

W jednym ze źródeł zachowała się informacja o wyglądzie Longina, a mianowicie miał on być łysy (φαλακρός)⁴⁵. Czy było to tylko stwierdzenie faktu, czy też przywołanie przez Malalasa, znawcy antycznej fizjonomiki⁴⁶, tej cechy miało nieść czytelnikowi dodatkowe informacje dotyczące osobowości naszego bohatera, trudno orzec.

2. Lilingis

Na temat losów i kariery Lilingisa⁴⁷ wiemy stosunkowo niewiele. Był przyrodnim bratem (z nieprawego łóża) Illusa⁴⁸. W źródłach pojawia się w związku z uzurpacją Illusa i Leoncjusza (484 rok). Wówczas to cesarz Zenon uczynił go w samym początku działań jednym z wodzów, oprócz Konona, syna Fuscjana, stojących na czele oddziałów mających ją tłumić⁴⁹. Nie jest jasne, jakie stanowisko wówczas mu powierzono. Jan z Antiochii określa go mianem stratega, co mogło oznaczać *magistra militum*. Tak je

⁴⁴ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 3.

⁴⁵ Informację tę podaje: Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

⁴⁶ Na temat stosowania przez Jana Malalasa reguł fizjonomiki, zob. M. Kokoszko, *Descriptions of Personal Appearance In John Malalas' Chronicle*, Byzantina Lodziensia 2, Łódź 1998.

⁴⁷ Podstawowe informacje o tej postaci, zob. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 683-684 (*Lilingis*); Ch. Begass, *Die Senatsaristokratie des oströmischen Reiches*, ca. 457-518. *Prosopographische sozialgeschichtliche Untersuchungen*, München 2018, s. 179-180. Jego imię występuje w różnych wersjach (*Longinines*, *Lilingis*, *Ninilingis*, *Lingis*, *Illoulingis*). Być może jest mylony z Indesem. Na ten temat, zob. Haarer, *Anastasius I*, s. 24, przyp. 68.

⁴⁸ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 237, 2; *Suidae lexicon*, s. 471 (B 279).

⁴⁹ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 237, 2: στρατηγόν.

rozumie S. Markow⁵⁰. Inni autorzy uważają to za wątpliwe i wskazują, że wówczas pełnił on urząd *comes et praeses Isauriae* lub *comes Isauriae*⁵¹. Kwestii tej przy istniejącym stanie źródeł nie da się jednoznacznie rozstrzygnąć. Zenon musiał mieć zaufanie do Lilingisa mimo jego związków rodzinnych z Illusem, z którym miał przecież walczyć. Może to świadczyć o tym, że Lilingis znajdował się w nie najlepszych relacjach ze swoim przyrodnim bratem, o czym cesarzowi było wiadomo. Wydaje się, że swoje wyniesienie na stanowiska komesa Izaurii zawdzięczał jedynie cesarzowi, stąd wiara Zenona w jego lojalne zachowanie. Nic nie wiemy o udziale Lilingisa w walkach z buntownikami. Główna rola w stłumieniu uzurpacji przypadła, jak powszechnie wiadomo, Janowi Scycie⁵². Jednym, co wydaje się pewne w odniesieniu do roli Lilingisa w tłumieniu uzurpacji, jest to, że nie zawiódł zaufania cesarza, skoro wiadomo, że pełnił urząd komesa Izaurii do końca jego rządów⁵³.

Lilingis kolejny raz pojawia się w źródłach dopiero w związku z wybuchem powstania izauryjskiego. Został wówczas jednym z jego przywódców i, co istotne, współdowodzących siłami powstańców⁵⁴. Świadczy to o tym, że cieszył się on poważaniem wśród swoich pobratymców. Jednoznacznie pisze o tym Jordanes, który stwierdza, że wyróżniał się on wśród Izauryjczyków zarówno w wojnie, jak i w radzie⁵⁵.

Lilingis uczestniczył jako współdowodzący w pierwszym starciu buntowników z siłami cesarskim pod Kotyaeum. Jak wspomiano powyżej, Izauryjczycy mimo przewagi liczebnej⁵⁶ zostali pokonani, ponosząc znaczne straty. Lilingis znalazł w bitwie śmierć⁵⁷, co z pewnością musiało wpłynąć na morale Izauryjczyków, szczególnie że miał być pierw-

⁵⁰ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta*, s. 435.

⁵¹ Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 683 (*praeses et comes Isauriae*); Begass, *Die Senatsaristokratie*, s. 180 (*comes Isauriae*). Por. Feld, *Barbarische*, s. 98-99, 356.

⁵² Na temat roli Jana Scyty w stłumieniu uzurpacji, zob. Leszka, *John the Scythian*, s. 384-389.

⁵³ Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138.

⁵⁴ O pełnieniu przez Lilingisa roli dowódcy wojsk buntowników pisze wyraźnie Teofanes (Theophanes, *Chronographia*, AM 5895, s. 138), który wzmiankuje, że wspomagali go w tym zadaniu Atenodor i Konon. Por. Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5.

⁵⁵ Jordanes, *Romana*, 355.

⁵⁶ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

⁵⁷ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138; Jordanes, *Romana*, 355; Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 492; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

szym, który w niej zginął⁵⁸, i to przyczyniło się do zwycięstwa sił cesarskich. Klęska pod Kotyaeum, jedyna zresztą bitwa w całej jego karierze, o której wiemy, że w niej dowodził, nie najlepiej świadczy o jego wodzowskich talentach, jest natomiast zapewne świadectwem osobistego męstwa i dobrze współgra z opinią na jego temat, która znajduje się w *Chronografii* Teofanesa Wyznawcy. Bizantyński chronograf określa go bowiem mianem męża śmiałego, zuchwałego⁵⁹. Z kolei Marcellin Komes charakteryzuje Lilingisa w sposób następujący: „powolny w nogach, lecz najzręczniejszy w siodle”⁶⁰. Powolność musiała być efektem kalectwa. W sposób jednoznaczny pisze o tym Jan Malalas, określając go mianem $\chi\omega\lambda\acute{o}\varsigma$ (‘kaleki, chromy’)⁶¹.

3. Atenodor

Nasza wiedza o Atenodorze jest nader skromna⁶². Można jedynie przypuszczać, iż wywodził się z Izaurii, na co wskazuje fakt, że został wypędzony z Konstantynopola w ramach represji wymierzonych w Izauryjczyków, i to właśnie do Izaurii, i został jednym z przywódców powstania. Prawdopodobnie nosił swoje imię po ojcu⁶³. Za Zenona musiał znaleźć się w bizantyńskiej stolicy i zyskać pewną pozycję, skoro wiadomo, że był członkiem konstantynopolitańskiego senatu⁶⁴, a do tego człowiekiem bar-

⁵⁸ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 492; por. Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

⁵⁹ Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138: ἀνὴρ θρασύτατος. Z tą cechą charakteru Lilingisa mogła współgrać przypisywana mu w *Księdze Suda* (*Suide lexicon*, s. 471, [B 279]) gwałtowność (βίασις).

⁶⁰ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 492, tł. M.J. Leszka – Sz. Wierzbński, *Komes Marcellin, vir clarissimus. Historyk i jego dzieło*, Łódź 2021 (w przygotowaniu). Por. Jordanes, *Romana*, 355.

⁶¹ Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

⁶² Informacje źródłowe na temat Atenodora, zob. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 178-179 (s.v. *Athenodorus* 2); Begass, *Die Senatsaristokratie*, s. 94

⁶³ Begass, *Die Senatsaristokratie*, s. 94. Być może potomkiem Atenodora był jego imiennik służący pod komendą Belizariusza, zob. Procopius, *De bello Gothico* I 29, 20; J. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 3: *A.D. 527–641*, Cambridge 1992, s. 149 (s.v. *Athenodorus*).

⁶⁴ Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138. Z tego względu mógł być *vir illustris*, zob. A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284–602. A Social, Economic, and Administrative Survey*, t. 1-2, Oxford 1986, s. 529, 1221-1222, przyp. 16.

dzo mającym⁶⁵. Zawdzięczał ją zapewne cesarzowi Zenonowi. Wiemy, że starał się ugruntować swoją pozycję, żeniąc się z nieznaną z imienia córką Jana, patrycjusza⁶⁶. Ten ostatni, jak się wydaje, nie wywodził się z Izaurii, skoro przebywał w stolicy Bizancjum w czasie, gdy na dobre trwało już powstanie izauryjskie i znajdował się w bezpośrednich relacjach z cesarzem Anastazjuszem⁶⁷. Wzmiankowany mariaż świadczy o tym, że Izauryjczycy starali się wtapiać w kręgi elit cesarstwa.

Kariera Atenodora została przerwana decyzją cesarza Anastazjusza, który zmusił go do opuszczenia Konstantynopola i udania się do Izaurii. O tym, że musiał być znaczącą postacią w konstantynopolitańskim środowisku izauryjskim, świadczy fakt, że jest jedynym – obok Longina z Kardali i Longina, brata Zenona – Izauryjczykiem wskazanym z imienia, wygnanym z bizantyńskiej stolicy⁶⁸.

Atenodor wzmiankowany jest w związku z bitwą z siłami cesarskimi pod Kotyaeum, w której miał być jednym z dowodzących⁶⁹. Izauryjczycy, jak wzmiankowano powyżej, bitwę przegrali, ale Atenodor zachował życie i przez kilka kolejnych lat współprzewodził powstańcom. Marcellin Komes określa go mianem „primus Isaurorum”⁷⁰. Nie znamy żadnych szczegółów jego udziału w walkach. Źródła jedynie odnotowują jego śmierć w 497 roku⁷¹. Komes Marcellin wzmiankuje, że odcięto mu głowę, która została wystawiona w Tarsie, do czasu, aż zgniła⁷².

⁶⁵ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 3.

⁶⁶ Jan to postać znana z jedynie jednej wzmianki. Theodorus Lector, *Historia ecclesiastica* 449 = Theophanes, *Chronographia*, AM 5987, s. 139. Por. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 604 (s.v. *Ioannes* 43). Jego osoba pojawia się w kontekście konfliktu Anastazjusza z biskupem Konstantynopola Eufemiuszem. Na ten temat patrz szerzej: R. Kosiński, *Euphemios, Patriarch of Constantinople in the Years 490–496*, *JÖB* 62 (2012) s. 72-73. Por. Meier, *Anastasios I*, s. 89.

⁶⁷ Teodorus Lector, *Historia ecclesiastica* 449.

⁶⁸ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 3. Por. Theodorus Lector, *Historia ecclesiastica* 449; Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 29; Ioannes Zonaras, *Epitome historiarum* XIV 3, 21-22.

⁶⁹ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 3; Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138.

⁷⁰ Marcellinus Comes, *Chronicon* 497, 3.

⁷¹ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 497, 3; Victor Tunnunensis, *Chronicon*, a. 495 (odnotowuje jego śmierć); Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35 (prawdopodobnie Atenodor występuje tutaj pod imieniem Teodor). Por. Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3 (mowa jest jedynie o pojmaniu i straceniu przywódców powstania bez wskazywania konkretnych postaci).

⁷² Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 492, 3.

Ten skromny obraz życia Atenodora wzbogacają nader lakoniczne jego charakterystyki. Jan z Antiochii pisze, że wyróżniał się on odwagą⁷³, co mogło być śladem jakiś wojennych czynów, o których niestety nic nie wiemy, z kolei Teofanes określa go mianem człowieka niemądrego, naiwnego⁷⁴. Jaka była podstawa tej drugiej oceny – poza tym, że, nieco żartując, rozsądny człowiek nie wystąpiłby przeciw cesarzowi – nie wiemy.

4. Longin z Selinus

Nasza wiedza o Longinie⁷⁵ na dobrą sprawę dotyczy jedynie jego udziału w powstaniu izauryjskim. O poprzedzającym je okresie życia Longina nie wiemy nic poza tym, że najpewniej wywodził się z miasta Selinus w Izaurii⁷⁶. Wydaje się, że musiał być wśród Izauryjczyków postacią cieszącą się autorytetem, skoro został jednym z przywódców powstania. Jego ewentualna kariera musiała mieć jednak wymiar lokalny. Autorzy źródeł nie wymieniają go bowiem wśród tych, którzy wypędzeni zostali z Konstantynopola.

W czasie powstania Longin zasłynął nie tyle jako wódz, ale człowiek odpowiedzialny za dostarczenie zaopatrzenia rebeliantom stacjonującym w trudnodostępnych twierdzach. Współcześnie można by określić go mianem kwatermistrza. Teofanes podkreśla, że Longin starał się ściągać zaopatrzenie, skąd się tylko dało, wykorzystując do tego statki⁷⁷. Jego siedzibą była zapewne Antiochia Izauryjska, w której został pojmany przez komesa Pryskusa w 498 roku⁷⁸.

⁷³ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 3: Ἀθηνόδωρος ἀνδρεία.

⁷⁴ Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138: ἀπλούστατος ἄνθρωπος.

⁷⁵ O Longinie z Selinus, zob. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 688 (s.v. *Longinus of Selinus*).

⁷⁶ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 498, 2. Na temat Solinus, zob. Hild – Hellenkemper, *Kilikien*, s. 407-408.

⁷⁷ Theophanes, *Chronographia*, AM 5987, s. 139.

⁷⁸ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 498, 2. Wydaje się, że trzeba przyjąć za prawdziwą informację Marcellina Komesa o Pryskosie. Teofanes (Theophanes, *Chronographia*, AM 5988, s. 139) przypisuje odpowiedzialność za pojmanie Longina Janowi Scycie, ale jego przekaz jest niewiarygodny. Chronograf łączy w jedno informacje dotyczące wydarzeń z lat 497 i 498. Z kolei Ewagriusz Scholastyk (Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35), idąc za Eustacjuszem z Epifanii, wzmiankuje, że tym, który przesłał Longina do Konstantynopola, co sugerować może, że był również odpowiedzialny za jego pojmanie, był Jan Kyrtos. Przekaz Eustacjusza jest do pogodzenia z przekazem Marcellina – Pryskos

Uwagę autorów źródeł przyciągnęła nie tyle jego działalność w czasie powstania, co finał jego życia⁷⁹. Wzmianki źródłowe różnią się w tym względzie między sobą. Wydaje się, że pierwszeństwo trzeba oddać najbliższym wydarzeniom przekazom, a mianowicie Marcellina Komesa i Eustacjusza z Epifanii, zachowanego przez Ewagriusza Scholastyka. Wedle nich po pojmaniu Longin został wysłany do Konstantynopola, gdzie w hipodromie znalazł się przed obliczem cesarza Anastazjusza i stał się przedmiotem drwin i szykan zgromadzonych tłumów⁸⁰. Jego upokorzenie w konstantynopolitańskim hipodromie w sposób symboliczny zamykało powstanie Izauryjczyków, tak jak ich wypędzenie ze stolicy sześć lat wcześniej stało się impulsem dla jego wybuchu. On sam znalazł śmierć w jakiś czas później w Nicei bityńskiej po wcześniejszych torturach⁸¹.

Jego rolę w powstaniu Ewagriusz określa w sposób następujący: „główny filar akcji uzurpatorskiej”⁸². Tę ocenę, jak się wydaje, można uznać za słuszną w odniesieniu do ostatniego etapu powstania, po schwytaniu Longina z Kardali i Atenodora.

5. Konon, syn Fuscjana

Konon⁸³ był synem nieznanego skądinąd Fuscjana⁸⁴. Urodził się najpewniej w Psymata⁸⁵ w Izaurii. Do 483 roku jego kariera miała charakter wojsko-

---

był tym, który dowodził podczas zdobycia Antiochii, decyzję o wysłaniu Longina zaś podjął Jan Kyrtos, głównodowodzący siłami cesarskimi walczącymi z powstańcami.

⁷⁹ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 498, 2; Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35; Theophanes, *Chronographia*, AM 5988, s. 139-140; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

⁸⁰ Ewagriusz (Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35) informuje, że miał on być oprowadzany wraz z Indusem w okowach po konstantynopolitańskich ulicach i po hipodromie.

⁸¹ Marcellinus Comes, *Chronicon*, a. 498, 2.

⁸² Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35 (tł. S. Kazikowski, Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, Warszawa 1990, s. 152).

⁸³ Na temat Konona, byłego biskupa Apamei, zob. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 306-307 (s.v. *Conon* 4); Begass, *Die Senatsaristokratie*, s. 106-107.

⁸⁴ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta*, 237, 2; 239, 5; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

⁸⁵ Capito, *Isaurika*, s. 134. Na temat Psymata, zob. Hild – Hellenkemper, *Kililien*, s. 386. O jego izauryjskim pochodzeniu mówi: Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35. Por. Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3.

wy⁸⁶. Po kwietniu 483 roku zrezygnował ze służby w wojsku i został biskupem Apamei (znajdującej się na obszarze *Syria II*)⁸⁷, by już w 484 roku z rozkazu Zenona stanąć wraz z Lilingisem na czele oddziałów mających tłumić wystąpienie Illusa i Leoncjusza⁸⁸. Świadczyłoby to o tym, iż jego dotychczasowe dokonania jako wojskowego, zapewne zajmującego jakieś dowódcze stanowisko, zostały dostrzeżone przez cesarza. Do tego musiało dochodzić zaufanie cesarza do jego lojalności. O udziale Konona w walach z buntownikami nic nie wiemy. Po wypełnieniu rozkazów Zenona, bez względu na to, jakimi by one nie były, pozostał w Izaurii, o czym świadczy fakt, że nie był wśród tych Izauryjczyków, których Anastazjusz wyrzucił z Konstantynopola. Na stanowisko biskupie wydaje się, że nie powrócił. Ewagriusz, Malalas i Jan z Antiochii określają go przy opisywaniu powstania izauryjskiego mianem byłego biskupa Apamei⁸⁹. Konon „jako Izauryjczyk stanął po stronie sił izauryjskich”⁹⁰. Został jednym z jego wodzów. Uczestniczył w przegranej przez Izauryjczyków bitwie pod Kotyaeum w 492 roku⁹¹. W 493 roku został ranny w bitwie w pobliżu Klaudiopola. Rana okazała się śmiertelna. Konon był drugim po Lilingisie przywódcą powstania, który stracił życie⁹². Siły izauryjskie w tej bitwie zostały zaskoczone i pokonane przez wojska cesarskie dowodzone przez Jana Kyrtośa, co karze wątpić w jakiś szczególny talent dowódcy Konona⁹³.

Konon przeszedł do historii nie z tytułu swoich zwycięstw na polach bitew, ale jako izauryjski patriota, a przede wszystkim jako biskup, który

⁸⁶ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 237, 2.

⁸⁷ J. Robert – L. Robert, *Bulletin épigraphique [note critique]*, „Revue des Études Grecques” 87 (1974) s. 311-312. Objęcie tego stanowiska kościelnego może świadczyć o jego prochalcedońskich sympatiach, jako że biskupi tego ośrodka w tym okresie prezentowali takie właśnie stanowisko. Por. W.H.C. Frend, *The Rise of Monophysite Movement. Chapters in the History of Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge 1972, s. 272.

⁸⁸ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 237, 2.

⁸⁹ Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35; Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3; Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5. Por. Theophanes, *Chronographia*, 5985, s. 138.

⁹⁰ Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35, tł. Kazikowski, Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, s. 152.

⁹¹ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5; Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138.

⁹² Fakt ten podkreśla Jan Malalas (Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3).

⁹³ Theophanes, *Chronographia*, AM 5986, s. 138. Jan Malalas (Ioannes Malalas, *Chronographia* XVI 3) informuje co prawda bez wskazywania, że stało się to w tej bitwie, iż Konon został uderzony włócznią.

opuścił swój biskupi tron i został żołnierzem oraz wodzem. To z pewnością tak dla mu współczesnych, jak i dla późniejszych historyków bizantyńskich czyniło go postacią wyjątkową⁹⁴.

6. Atenodor (drugi) i Indes

Wśród przywódców powstania pojawiają się jeszcze dwie postaci, a mianowicie jeszcze jeden Atenodor oraz Indes. Nasza wiedza o nich jest nader znikoma. O Atenodorze⁹⁵ wspomina Jan z Antiochii, który wymienia go wśród przywódców powstania w samym jego początku i, co istotne, odróżnia go od jego wyżej przedstawionego imiennika⁹⁶. W oparciu o tę wzmiankę można jedynie przypuszczać, że Atendor (drugi) wywodził się z Izaurii i był osobą cieszącą się pewnym autorytetem wśród Izauryjczyków, skoro znalazł się wśród przywódców powstania. Kuszająca, ale nie do udowodnienia wydaje się teza, że Teofanes, pisząc o wysłaniu odciętej głowy Atenodora do Konstantynopola, miał na myśli drugiego z Atenodorów⁹⁷.

Z kolei o Indesie⁹⁸ wiadomo tyle, że w 498 roku został wraz Longinem z Selinus pojmany przez wojska cesarskie i wysłany do Konstantynopola⁹⁹, gdzie w kajdanach był oprowadzany po mieście i po hipodromie. We fragmencie dzieła Malalasa zachowanym w *De insidiis* Konstantyna Porfirogenety znajdujemy informację, że Indes miał brata, który wraz z nim uczestniczył w powstaniu i tak jak on został pojmany przez cesarskich żołnierzy¹⁰⁰. Informacji tej jednak nie można zweryfikować.

⁹⁴ Najwyraźniej ujmuje to Teofanes (Theophanes, *Chronographia*, AM 5985, s. 138).

⁹⁵ Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 179 (s.v. *Athenodorus 3*).

⁹⁶ Ioannes Antiochenus, *Fragmenta* 239, 5.

⁹⁷ Theophanes, *Chronographia*, AM 5988, s. 139-140. Jak wzmiankowano powyżej, głowa pierwszego z Atenodorów została wystawiona w Tarsie, nie w Konstantynopolu. Teofanes nie wie jednak, że było dwóch Atenodorów, a jego wzmianka o śmierci przywódców powstania, jak wspomniano powyżej, jest bardzo nieprecyzyjna. Patrz także: Haarer, *Anastasis*, s. 26, przyp. 80 (według badaczki głowa jednego z Atenodorów znalazła się w Konstantynopolu, a drugiego – w Tarsie).

⁹⁸ Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 591 (s.v. *Indes*).

⁹⁹ Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* III 35.

¹⁰⁰ Constantinus Porphyrogenitus, *De insidiis*, s. 168. Przekaz ten nie jest precyzyjny i nie pozwala na jednoznaczną konstatację, że brat Indesa został pojmany w 492 roku (Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, s. 591 i 1237, s.v. *Anonymus 124*). Łączy on, co prawda, to wydarzenie z wypędzeniem w 491/492 roku

Indes nie był wymieniony wśród tych, którzy przewodzili powstaniu od jego początków. Może to być śladem tego, że zaczął on odgrywać większą rolę w późniejszej jego fazie. W każdym razie to on i Longin z Selinus byli jego ostatnimi przywódcami.

***

Uchwytnych w źródłach przywódców powstania izauryjskiego podzielić można z grubsza na dwie grupy. Pierwszą stanowili ci, którzy za cesarza Zenona¹⁰¹ zrobili karierę w centrum państwa, względnie sprawowali różne funkcje cywilne i wojskowe na terytorium Izaurii. To oni, jako ci, którzy stracili dotychczasowe pozycje i majątki, byli kołem zamachowym do powstańczego zrywu. Drugą grupę stanowili ci, którzy wypłynęli dopiero w związku z powstaniem, o których wcześniejszej karierze nic nie wiemy, ale z pewnością cieszyli się pewnym autorytetem czy popularnością wśród Izauryjczyków. Oni poczuli się zapewne dotknięci represjami podjętymi przez Anastazjusza i liczyli na to, cesarz ugnie się w obliczu powstania i przywróci Izaurii przywileje, którymi cieszyła się ona pod koniec rządów Zenona.

The Leaders of the Isaurian Uprising in 492-498

(summary)

The leaders of the Isaurian uprising depicted in the sources can be roughly divided into two groups. The first were those who, under Zeno, had made a career in the center of the state, or held various civil and military positions in the territory of Isauria. Having lost their positions and fortunes, it was them who were the flywheel for the uprising. The second group were those who surfaced only in connection with the uprising, about whose earlier career we know nothing, but who certainly enjoyed some authority or popularity among the Isaurians. They probably felt affected by the repression undertaken by Anastasius and

---

przez Anastazjusza Longina, brata Zenona, ale jednocześnie wyraźnie wiąże ten fakt z pojmaniem samego Indesa, jak i Longina z Selinus (tu określonego mianem „Silountios”), co stało się w 498 roku. Z tego względu jego schwytanie równie dobrze można byłoby datować na ten właśnie rok.

¹⁰¹ W.D. Burgess (*Isaurian Factions in the Reign of Zeno the Isaurian*, „Latomus” 51 (1992) s. 874-880) wskazuje, że środowisko izauryjskie w czasach rządów Zenona dzieliło się na dwie grupy: tych, którzy związani byli z cesarzem, i tych, którzy związali się z Illusem. Fakt, że przedstawiciele tej drugiej grupy nie zostali odnotowani w czasie powstania, jest skutkiem ich wyginięcia w czasie uzurpacji Leonejusza i Illusa w latach 484-488.

hoped that the emperor would fold as a result of the uprising and restore the privileges Isauria had enjoyed at the end of Zeno's reign.

Keywords: emperor Zeno; emperor Anastasius; Isauria; Isaurian Uprising (492-498); Longinus of Cardala; Linginis; Conon; Athenodorus; Longinus of Selinus; Athenodorus (second); Indes

Przywódcy powstania Izauryjczyków w latach 492-498

(streszczenie)

Uchwytnych w źródłach przywódców powstania izauryjskiego podzielić można z grubsza na dwie grupy. Pierwszą stanowili ci, którzy za Zenona zrobili karierę w centrum państwa, względnie sprawowali różne funkcje cywilne i wojskowe na terytorium Izaurii. To oni jako ci, którzy stracili dotychczasowe pozycje i majątki, byli kołem zamachowym do powstańczego zrywu. Drugą grupę stanowili ci, którzy wypłynęli dopiero w związku z powstaniem, o których wcześniejszej karierze nic nie wiemy, ale z pewnością cieszyli się pewnym autorytetem czy popularnością wśród Izauryjczyków. Oni zapewne poczuli się dotknięci represjami podjętymi przez Anastazjusza i liczyli na to, że cesarz ugnie się w obliczu powstania i przywróci Izaurii przywileje, którymi cieszyła się ona pod koniec rządów Zenona.

Słowa kluczowe: cesarz Zenon; cesarz Anastazjusz; Isauria; powstanie Izauryjczyków (492-498); Longin z Kardali; Linginis; Konon; Atenodor; Longin z Selinus; Atenodor (drugi); Indes

Bibliografia

Źródła

- Capito, *Isaurica*, w: *Fragmenta Historicorum Graecorum*, ed. C. Müller, t. 4, Paris 1883, s. 133-134.
- Codex Iustinianus*, ed. P. Kreuger, Berolini 1954.
- Constantinus Porphyrogenitus, *De insidiis: Constantini Porphyrogeniti excerpta historica*, t. 3: *Excerpta de insidiis*, ed. C. de Boor, Berlin 1905.
- Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica*, w: *The Ecclesiastical History of Evagrius with scholia*, ed. J. Bidez – L. Parmentier, London 1898, tł. S. Kazikowski, Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, Warszawa 1990.
- Ioannes Antiochenus, *Fragmenta*, w: *Ioannis Antiocheni Fragmenta quae Supersunt Omnia*, ed. S. Mariev, Berolini et Novi Eboraci 2008.
- Ioannes Malalas, *Chronographia*, w: *Ioannis Malalae chronographia*, ed. J. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 2000.

- Ioannes Zonaras, *Epitome historiarum*, w: *Ioannis Zonarae Epitome historiarum libri XIII-XVIII*, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnae 1897.
- Jordanes, *Romana*, w: Jordanes, *Romana*, ed. T. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi*, t. 5/1, Berolini 1882, s. 1-52.
- Marcellinus Comes, *Chronicon*, w: *The Chronicle of Marcellinus*, tł. B. Croke, Sydney 1995.
- Procopius, *De bello Gothico*, w: *Procopius. With English Translation by H.B. Dewing*, t. 3-4: *History of Wars, Books V-VII*, London 1919-1924.
- Suidae lexicon*, w: *Lexicographi graeci*, t. 1: *Suidae lexicon*, ed. A. Adler, Lipsiae 1928.
- Theodorus Lector, *Historia ecclesiastica*, w: Theodor Anagnostes, *Kirchengeschichte*, ed. G.Ch. Hansen, Berlin 1995, tł. R. Kosiński – A. Szopa – K. Twardowska, *Historie Kościoła Jana Diakrionomenosa i Teodora Lektora*, Kraków 2019.
- Theophanes, *Chronographia*, w: Theophanes, *Chronographia*, ed. C. de Boor, Lipsiae 1883.
- Victor Tunnunensis, *Chronicon: Victoris Tunnunensis Chronicon*, w: *Victoris Tunnunensis Chronicon cum reliquiis ex consularibus caesaragustanis et Iohannis Biclarensis Chronicon*, ed. C. Cardelle de Hartmann, Turnhout 2001.

Opracowania

- Begass Ch., *Die Senatsaristokratie des oströmischen Reiches, ca. 457–518. Prosopographische sozialgeschichtliche Untersuchungen*, München 2018.
- Bielke K. – Mersich N., *Phrygien und Pisidien*, Wien 1990 (= *Tabula Imperii Byzantini VII*).
- Brooks E.W., *The Emperor Zeno and the Isaurians*, „English Historical Review” 8 (1893) s. 209-238.
- Burgess W.D., *Isaurian Factions in the Reign of Zeno the Isaurian*, „Latomus” 51 (1992) s. 874-880.
- Bury J.B., *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*, t. 1, New York 1958.
- Capizzi C., *L'Imperatore Anastasio I (491-518). Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalita*, Roma 1969.
- Clauss M., *Der magister officiorum in der Spätantike (4.-6. Jahrhundert). Das Amt und sein Einfluß auf die kaiserliche Politik*, München 1980.
- Crawford P., *Roman Emperor Zeno. The Perils of Power Politics in Fifth-Century Constantinople*, Yorkshire – Philadelphia 2019.
- Croke B., *Commentary*, w: *The Chronicle of Marcellinus, A Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* B. Croke, Sydney 1995, s. 53-139.
- Downey G., *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton – New Jersey 1961.
- Elton H., *Illus and the Imperial Aristocracy under Zeno*, „Byzantion” 70 (2000) s. 393-407.
- Feld K., *Barbarische Bürger: die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin 2005.

- Filipczak P., *Julian, prefekt Konstantynopola*, w: *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa – M. Dzielska – M. Salamon – S. Sprawski, Kraków 2010, s. 667-683.
- Frend W.H.C., *The Rise of Monophysite Movement. Chapters in the History of Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge 1972.
- Haarer F.K., *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006.
- Hild F. – Hellenkemper H., *Kilikien und Isaurien*, Wien 1990, s. 307-308 (= *Tabula Imperii Byzantini* V).
- Jones A.H.M., *The Later Roman Empire 284–602. A Social, Economic, and Administrative Survey*, t. 1-2, Oxford 1986.
- Kiel-Freytag A., *Betrachtungen zur Usurpation des Illus und des Leontius (484–488 n. Chr.)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 174 (2010) s. 291-301.
- Kokoszko M., *Descriptions of Personal Appearance In John Malalas' Chronicle*, Byzantina Lodziensia 2, Łódź 1998.
- Kosiński R., *The Emperor Zeno. Religion and Politics*, Cracow 2010.
- Kosiński R., *Euphemos, Patriarch of Constantinople in the Years 490–496*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik” 62 (2012) s. 57-79.
- Kulakovskij J., *Istorija Vizantii*, t. 1, London 1973.
- Lee A.D., *The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius*, w: *The Cambridge Ancient History*, t. 12, red. Av. Cameron – B. Ward-Perkins – M. Whitby, Cambridge 2000, s. 33-62.
- Lenski N., *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century to the 6th Century AD*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient” 42/2 (1999) s. 413-465.
- Leszka M.B. – Leszka M.J., *Longinus of Cardala. Leader of Isaurian Revolt (492–497)*, w: *Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues. Studies in Honour of Professor Maria Dzielska*, ed. K. Twardowska – M. Salamon – S. Sprawski – M. Stachura – S. Turlej, Krakow 2014, s. 391-398.
- Leszka M.J., *Dzieje Longina, brata cesarza Zenona*, w: *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa – M. Dzielska – M. Salamon – S. Sprawski, Kraków 2010, s. 651-665.
- Leszka M.J., *Illus Izauryjczyk wobec uzurpacji Bazyliskosa*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 80 (2005) s. 45-53.
- Leszka M.J., *Jan Kyrtyos – pogromca Izauryjczyków*, w: *W kręgu antycznych politei. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Janowi Ilukowi*, red. W. Gajewski – I. Milewski, Gdańsk 2017, s. 206-213.
- Leszka M.J., *John the Scythian – a Slayer of Usurpers and the Isaurians*, „Studia Ceranea” 10 (2020) s. 383-397.
- Leszka M.J., *Kilka uwag na temat losów Illusa Izauryjczyka w latach 479-484*, „Meander” 62 (2007) s. 99-107.

- Leszka M.J. – Wierzbiński Sz., *Komes Marcellin, vir clarissimus. Historyk i jego dzieło*, Łódź 2021 (w przygotowaniu).
- McCail R.C., *P. Gr. Vindob. 29788C: hexameter encomium on an un-named emperor*, „Journal of Hellenic Studies” 98 (1974) s. 38-63.
- Meier M., *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009.
- Martindale J.R., *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2: *A.D. 395–527*, Cambridge 1980.
- Martindale J., *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 3: *A.D. 527–641*, Cambridge 1992.
- Pilhofer Ph., *Das frühe Christentum im kilikisch-isaurischen Bergland. Die Christen der Kalykadnos-Region in den ersten fünf Jahrhunderten*, Berlin – Boston 2018.
- Robert J. – Robert L., *Bulletin épigraphique [note critique]*, „Revue des Études Grecques” 87 (1974) s. 186-340.
- Stein E., *Histoire du Bas-Empire*, t. 2: *De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476-465)*, Paris – Bruxelles – Amsterdam 1949.
- Treadgold W., *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997.
- Twardowska K., *Rzymski Wschód w latach 395-518*, w: *Świat rzymski w V wieku*, red. R. Kosiński – K. Twardowska, Kraków 2010, s. 79-128.